

autem et iuxta Hebraicum, antequam meditationem Septuaginta disseueram (in illis enim longe alius et diversus est sensus), paululum ab historia in sublimem conscendere, et docere quod in ultima prophetia Naum, ἀποστοργή ad diabolum fiat, (a) sensum magnam, principem Assyriorum, qui quondam gloriabundus dixerat: *Fortitudine factam, et sapientis intellectus auferam terminos gentium, et vires earum depascam, et commovo civitates quae habitantur* (Isai. x, 13), et dicatur ei: *O Lucifer, qui mane oriebaris, qui millebos igniculos tuos ad cunctas gentes: quomodo cecidisti in terram, et contritus es* (Isai. xiv, 12, 13)? *Destructa est Ninive civitas tua speciosa et potens, in qua tantum tui imperium praesumebas, ut Filio quoque Dei auderes dicere: Haec omnia tradita sunt mihi: si procidens adoraveris me, dabo tibi ea* (Math. iv, 9). Dormitaverunt pastores et reguli tui, qui non pascabant homines in salutem, sed nutriebant eos interfectioni tuae, ut saginatiores hostias devorares. Omnis populus tuus et turba populorum, quae te quondam colebat, deseruit te et urbem tuam, et confugit ad montes, et se sub apostolorum Christi atque doctorum latibulis collocavit, et interim nullus tuorum dicomest, qui turbam tuam quondam ad se revocat. Plaga tua et vulnus tuum toto orbe personit: omnes insultaverunt tibi, qui tua quondam fuerant supplantatione decepti; aut nullus enim, aut rarus est, quem non tu aliquando deceperis, et per quem non transierit malitia tua. Et notandum quod in quocumque steterit malitia diaboli, non possit insultare ruinae ejus et vulneri, cum sit de pastoribus et populo regis Assyrii: sed in quocumque pertransierit, ille insultet ei, et bonis operibus atque **585** directis, quasi manus [Al. manibus] super eum concrepet. Et congruo juxta Hebraicum quidem huic quoque de mundi ruina dictum est: novissime de ipsius quoque diaboli, qui princeps mundi fuit: *Mundus enim in maligno positus est, plaga et vulnere praedicatur. Apud Septuaginta autem adhuc ad σήμερον, id est, ad mactitium mundi dicitur, quod pastores ejus dormierint, et ut dormirent, a rege sint Assyrio consopiti; atque ita fit, ut dum apud eos describitur quid Assyrius exercuerit inter [Al. in] alteros, et non quid ipse patiatur, de diaboli vulnere et plaga et interfectione sit tacitum. Vae itaque his qui perversarum doctrinarum magistri sunt in Ninive. Et congrue ad eos dicitur: *Dormitaverunt pastores tui* (Ps. cxxxv): dederunt enim somnum oculis suis, et palpebris suis dormitationem. Et propterea non invenerunt locum Domino, neque tabernaculum Deo Jacob. Nec audiverunt de Ephraim, id est, frugifera Ecclesia; nec invenerunt eam in condensis sylvarum. Non solum autem pastores mixtiffi hujus, et locustae, quae, imminente glacie, sedet in sepibus, dormitaverunt; sed a rege quoque sunt Assyriorum consopiti. Scit enim rex Assyrius non posse se oves decipere, nisi pastores ante con-*

(a) Martian., sensu; olim vitiosus, et est sensu, magnam principem, etc. Mox quoque legebatur,

sopierit. Semper diaboli studium est, vigilantes animas consopire. Denique et in passione Domini apostolorum oculos gravi sopore premit, quos Salvator suscitans ait: *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem* (Marc. xiv, 38). Et rursum: *Quod vobis dico, omnibus dico: vigilate* (Ibid., xii, 37). Et quia non cessat semper consopire vigilantes, quoscumque ille deceperit, et quasi suavi et pernicioso carmine Sirenarum illexerit ad dormiendum, excitat sermo divinus, et dicit: *Surge qui dormis, et elevare, et illuminabit te Christus* (Ephes. v, 14). In adventu ergo Christi et sermonis Dei et doctrinae ecclesiasticae, et consummationis Ninive, speciosissimae quondam meretricis, elevabitur et proferabit populus, qui sub magistris ante fuerat consopitus: et ibi ad montes Scripturarum, ibique inveniet montes Moysen et Jesum filium **586** Naive; montes prophetas; montes novi Testamenti apostolos et evangelistas: et cum ad tales montes confugerit, et in hujusmodi montium fuerit lectione versatus, si non invenierit qui eum doceat (*Messis enim multa, operarii autem pauci*, Matt. ix, 37), tunc et illius studium comprobabitur, quia confugerit ad montes, et magistrorum desidia coarquetur: infert enim, et non erit qui suscipiet. Sequitur: *Non est sanitas contritioni tuae, tunc plaga tua*. Propterea mixticius Ninive sanari non potest, quia superbia non deponit, et recens semper vulnus est, et quotidie diabolo feriente percutitur. Et post haec omnia non est sanitas contritioni ejus: licet enim sibi nani esse videatur, tamen anima ejus fracta est et contrita, percutiente desuper malleo totius terrae, et non sanatur, quia semper erecta est. Si autem humiliatur, et se Christo subjiciat: *Cor contritum et humiliatum Deus non despicit* (Ps. cx, 19); Et: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*. In fine ponitur: *Omnes qui audiverunt nuntium tuum, plaudunt manibus super te. Super quem enim non irruit malitia tua semper?* Cum ceperit, ὁ σήμερον, supplicia sustinere, omnes qui audiverint nuntium, consono crepitu et vocali, et (ut ita dicam) operum sono atque concentu, insultabunt tibi, atque gaudebunt. Nullus enim est aut certe rarus, in quem non irruerit, sive supervenerit malitia tua semper. Si enim σήμερον; urbs Ninive pastores habet et fortes, et omnis falsa doctrina et mendax opinatio scientiae a symmetrico venit, timendum est ne forte nullus sit super quem non malitia σήμερον venerit. Et diligenter observa, quia non dixerit: *In quem non intravit malitia tua, σήμερον, sed in quem non supervenerit*. Sape enim nobis falsorum dogmatum jacula superveniunt, et quasi in arcanum animae intrare desiderant: sed claudentiis nobis portas, supervenit quidem σήμερον; et quantum in se est, irruit, et semper hoc facit: sed auxiliantis Christo Domino, et omni custodia servante (Al. servantes), cor nostrum (Prov. iv), irruit quidem, sed ingredi non potest.

fortitudinem, pro fortitudine, Graeco renitente textu.

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM IN ABACUC PROPHETAM

LIBRI DUO.

AD CHROMATIUM.

PROLOGUS.

587-588 Primus, Chromati, episcoporum doctissimo, scire nos convenit, corrupte apud Graecos et Latinos nomen (a) *Ambacum* prophetae legi, qui apud Hebraeos dicitur *Abacuc*, et interpretatur *amplexus*: sive ut significantius veritatem in Graecum, (b) *πεπληγες*, id est *amplexatio*. Deinde ubi Septuaginta translatores et Symmachus et Theodotus *λεπυξ*, id est, *assumptionem* interpretati sunt, in Hebraeo poni *massa* (מַסָּה), quod Aquila vertit in *pondus*: super quo in Naum propheta plenus disputavimus. Massa autem numquam praefertur in titulo, nisi cum esse grave, et ponderis laborisque plenum est quod videtur. Unde necesse est, presentem prophetiam aliquid habere austeritatis, ut sicut in Naum pondus, quod videbatur adversus Niniven Assyriorum urbem, grave erat: ita et in hoc quaeratur, cui pondus sit quod prophetae revelatur aspectui. Quatuor autem prophetae in duodecim probetarum volumine sunt, e quibus tres in principio *λεπυξ*, id est, *pondus*, titulum habent: Naum, Abacuc, et Malachias. Porro Zacharias in medio et circa finem duos hujusmodi ponit titulos, e **589-590** quibus unus est: *Onus verbi Domini in terra Hadrac, et Danasici requies ejus* (Zach. ix, 1): alter in fine, *Onus verbi Domini super Israel* (Ibid. xi, 1). De Naum, orationibus tuis jam liber editus est: de Zacharia et Malachia, si vita comes fuerit, disse-retur. Nunc Abacuc habemus in manibus, qui vel eo quo amabilis Domini est, vocatur *amplexatio*: vel quod in certamen et luctam, et (ut ita dicam) *amplexum* cum Deo congregitur, amplexantis, id est, luctantis sortitus est nomen. Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem justitiae provocare et dicere ei: Cur in rebus humanis, et in mundi istius *κολατεις* tanta rerum versatur iniquitas? (c) *Vociferabor ad tevim patiens, et non salvabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem et la-*

borem videre? Lacerata est lex, et non pervenit ad finem usque iudicium: quia impius praevalet adversus justum: ideo egressit iudicium perversum (Abac. i, 2). Vides quod temeraria vox sit et quodammodo blasphemantis, sic Creatorem suum ad iudicium provocare; et vas fragile adversum figulum (Isai. xiv, Jerem. xviii, et Rom. ix), cur tale vel tale factum sit, disputare? Nequen et hoc animadvertendum, quod assumptio vel pondus, quae gravia esse jam diximus, prophetae visio est, et adversum Montani dogma perversum intelligit quod videt: nec ut amens loquitur, nec in morem insanientium feminarum dat sine mente sonum. Unde et apostolus jubet, ut si prophetantibus aliis, alii fuerit revelatum, taceant qui prius loquebantur (II Cor. xiv, 33). Et statim: *Non est enim, inquit, Deus dissensionis, sed pacis*. Ex quo intelligitur, cum quis voluntate reticet, et alteri locum dat ad loquendum, posse et loqui et tacere cum velit. Qui autem in ecstasi, id est invitus loquitur, nec tacere nec loqui in sua potestate habet. Illud quoque disce (quia semel a me violenter exigit, ut quasi gradus quosdam, et scalas ad altiora nitenti, historiam tibi interpreter), prophetiam esse contra Babylonem, et Nabuchodonosor regem Chaldaeorum: ut quomodo prior propheta Naum, quem Abacuc sequitur, vaticinium habuit contra Niniven et Assyrios, qui viderant decem tribus, quae vocabantur Israel: ita Abacuc prophetiam habet adversus Babylonem et Nabuchodonosor, a quibus Juda et Jerusalem templumque subversa sunt. Et ut scias eo tempore fuisse Abacuc, quo jam duae tribus quae vocabantur Judas, ductae erant in captivitatem, Daniel doceret poterit, ad quem in lacum leonum Abacuc cum prandio mittitur (Dan. xvi): quamquam apud Hebraeos haec ipsa non legatur historia. Igitur sive quis recipit Scripturam illam, sive non recipit, utrumque pro-

(a) Al. nomen hoc *Ambachuch*. Penes Victor. Αἰ-
βουδου.

(b) Praefert Regina ms. *πεπληγες*, quod idem so-

nat.

(c) Praeposit Victor. priorem versiculum: *Usque-
quo, Domine, clamabo, et non exaudies?*

nobis est: aut (a) enim recipit, et jam post factam A propheta scribit quæ ventura cognoscit: rem liber Abacuc textit: aut non recipit, et quasi

(a) Contrario sensu Reginae mss., aut enim non recipit, et jam, etc. aut recipit, et quasi, etc.

LIBER PRIMUS.

(Cap. I. — Vers. 1, 2.) *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis? Quare ostendisti mihi iniquitatem et dolorem [Vulg. laborem], videre prædam et injustitiam contra me? LXX: Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis? Quare mihi ostendisti labores et dolores, videre miseriam et impietatem? Interim secundum litteram causatur adversum Deum propheta, cur Nabuchodonosor templum vastet, 591 et Judam: cur Jerusalem quondam urbs Domini destruat? Quare elamet populus et non exaudiat? vociferetur ad Dominum oppressus a Chaldaeis, et non salvetur? Quare etiam ipse propheta, vel populus ex cuius persona nunc loquitur, ad hoc vixerit, et hucusque perductus sit, ut iniquitatum hostium et suum videat laborem? Cur injustitia prævaleat adversum se? Et hoc dicit (a) præ mentis angustia, nesciens aurum in igne conflare, et tres pueros de camino priores exisse, quam intraverunt (Dan. II). Sed et generaliter accipere possumus, quod ex persona humane impatiencie videns propheta peccatores abundantes, et in seculo possidere divitias, filios eorum quasi novellam plantationem in adolescentia sua, et filias ornatas quasi similitudinem templi, cellaria eorum plena cruentantia ex hoc in illud, oves eorum fetosas et multiplicatas in viis suis, et cætera quæ in centesimo quadragesimo tertio psalmo plenius scribuntur in quorundam vocem et plenam doloris erumpat. Quare respiciet contemptores, et facies, conculcante impio justiore se: et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptilia non habentia ducem? (b) Tale quid et in septagesimo secundo psalmo legimus: *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei [Psal. LXXII, 2], et reliqua.* Et rursum in eodem psalmo: *Et si est scientia in excelsis. Ecco enim peccatores et abundantes in seculo obtinuerunt divitias, et reliqua usque, manus meas.* Hæc autem loquuntur nescientes judicia Dei investigabilia (Rom. XI), et profundum divitiarum sapientie et scientie ejus, quod non ita videat Deus ut videt homo. Homo tantum presentia respicit: Deus futura et æterna cognoscit (I Reg. XVII). Et quomodo si ægrotus et æstuans febribus aquam frigidam postulet, et dicat*

(a) Regine mss., premente se angustia.
(b) Describit Regin. cod. reliquum ipsum versiculis, quia zelatus sum super pacem peccatorum videns. Sicque et paulo post, et reliqua: Ergo frustra justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas.
(c) Victor. Non defictimus, ex Vulgata editione, II

ad medicum: Vim patior, crucior, uror, exanimor: usquequo, medice, clamabo, et non exaudies? Et respondeat ei sapientissimus et clementissimus medicus: Scio quo tempore debeam dare quod postulas: non misereor modo, quia misericordia ista crudelitas est, 592 et voluntas tua contra te peti. Ita et Dominus Deus noster sciens clementiam sua pondera atque mensuras, interdum non exaudiri clamantem, ut eum probet, et magis provoget ad rogandum, et quasi igne excoctum justiore et puriorem faciat. Quod intelligens apostolus secundum id quod misericordiam est consecutus a Domino, ait: *Non (c) deficiamus in tribulationibus [Ephes. III, 13], et benedicat Deum omni tempore [Psal. XXXIII], et scit quia qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit [Mat. X, 22].* Et gloriatur in labore et dolore. Et cum Jeremia dicit: *Tribulationem, et miseriam invocabo.* Ut quomodo alius invocet Deum: (d) si sanctorum vir et bellator victus, ad exercendum se et probandum, tribulationem et miseriam venire desideret.

(Vers. 3, 4.) *Et factum est iudicium et contradictio potentior: propter hoc lacerata est lex, et non pervenit usque ad finem iudicium: quia impius prævaleat adversus justum, propterea (e) egreditur iudicium perversum. LXX: Contra me factum est iudicium, et iudex accipit: propterea lacerata est lex, et non pervenit ad finem iudicium: quia impius prævaleat adversus justum, propterea egreditur iudicium perversum.* Adhuc propheta vel populus loquitur ad Dominum, quod non veritate adversus se, sed potentia iudicatum sit, et nihil ex lege et justitia sustinuerit. Unde et ipsum iudicium non habuerit finem suum. Finis autem iudicii est iudicare iuste. Et hoc quare loqui audeat, in consequentibus monstrat, dicens: Quia impius Nabuchodonosor prævaluit adversus justum Judam (IV Reg. XXIII), et hanc esse causam, quod dixerit iudicium non permissis ad finem; quia iniquum sit et perversum, ut Josias rex justus a rege Ægypto trucidetur (IV Reg. XXIII); ut Daniel, Ananias, Misael, et Azarias, serviant (Dan. II); et imperet Babylonius imperator, et inter scorta et concubinas suas Balchasar potet in phialis Dei (Dan. V). Hæc propheta de suorum temporum statu (sequimur enim quia semel voluisti et historiæ vilitatem). Cæterum juxta LXX communis

Cor. IV.

(d) Sufficit ex Brixianis codd. idem Victorius hic, erui a miseria mundi.
(e) Cum hic, tum apud LXX, egredietur constanter preterit Regine mss.

ad Deum querela sanctorum est, quare contra eos A injustum iudicium fiat, 593 et innocium in persecutionibus sanguinem fundant: ac [M. at] si quando ante tribunal steterint iudicium secularium, iudex, acceptis muneribus, condemnet insontem, et reum libere. Quod quidem non solum de iudicibus sæculi sed interdum de Ecclesiarum quoque principibus dici potest, quod propter munera læcerent legem, et non perducant usque ad finem iudicium, et impius prævaleat adversus justum: et magis in iudicio peccatum divitis, quam pauperis veritas defendatur. Unde querimonia est, iudicium exire perversum: sed non debemus super hæc rerum inæqualitate turbari, videntes et in principio mundi ab impio Cain interfectum Abel justum (Genes. IV), et postea exulante Jacob, regnare in domo patris Essau [Gen. XXVII], et Ægypti luto et latere affugit filios Israel: et Dominus contra quem nunc querela dirigitur, crucifigitur a Judæis [Joan. XIX], et Barabbas latro eligitur [Joan. XVIII]. Dies me deficit, si voluero enumerare quomodo in isto sæculo, impiis prævalentibus, opprimantur just.

(Vers. 5.) *Aspicite in gentibus et videte, et admiramini, et obstupescite, quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credit cum narrabitur. LXX: Videte contemptores et respicite, et admiramini mirabilia et disperdimini: quia opus ego operor in diebus vestris, quod non (a) creditis, si quis narraverit.* Symmachus pro eo quod diximus: quia opus factum est in diebus vestris, interpretatur est, quia opus fiet in diebus vestris: cætera similiter. Rursum in principio capituli, ubi in Hebræo scriptum est ראו באגונים [ראו בנא], ubi nos transtulimus, aspicite in gentibus, et LXX puserunt, videte contemptores, excepto Aquila et Symmacho et Theodotione, qui cum nostra interpretatione concordant, in alia quadam editione (b) ἀνοήτους reperi videlicet calumniantes, et in alia similiter absque auctoris titulo, videbitis declinantes. Igitur ad superiores querelas causantis propheta et dicentis: *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? et reliqua usque ad finem hujus exordii, vox Domini respondens inducit, ut hanc iniquitatem quam in solo Israel fieri putat, cernat in gentibus: et quod Chaldaeis, non ut 594 propheta arbitrabatur, Judas tantum et Jerusalem traditi sint; sed omnes per circuitum nationes: et tantum esse valitulum, ruiturumque postea, ut si quis prædixerit quod futurum est, pro rei magnitudine videatur incredulum.* Sed et hoc quod LXX et cæteri interpretes ediderunt: *Videte contemptores; sive videbitis calumniantes et declinantes, cum sensu hujus loci congruit, et ex ipso sermone arguuntur audacia, et contemptus in Dominum: ex quorum persona propheta clamare, quare ausi sint Dei contemnere majestatem, et temerarie loqui, et certum in se est, Dei providentiam calumniari, et declinare a Domino coarguen-*

(a) Correximus, ad Regii mss. fidem, creditis, juxta Græcum πιστεύετε, quod et Victorio placuit. Martian. retinuit creditistis.

tes eum iniquitatis. Videbitis ergo contemptores, et tunc admirabimini, et omnem vestram querelam pronibilo computabitis, cum perspexeritis me facere in diebus vestris; ne forte dicatis: Quis ad nos pertinet de futuro? Opus quod tam grande erit, et vestram omnem opprimet causationem: ut si quis nunc futurum esse prædixerit, fidem non facile accomodetis. Quod autem hoc opus sit, in consequentibus demonstratur.

(Vers. 9 seqq.) *Quia ecce ego suscitabo Chaldaeos, gentem amarum et velocem, ambulantes super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua: horribilis et terribilis est: ex semetipsa iudicium, et onus ejus egredietur. Leviores pardus equi ejus, et velociores lupi vesperinus, et diffunduntur equites ejus: equites namque ejus de longe venient: volabant quasi aquila festinans ad comedendum: omnes ad prædam venient, facies eorum ventis vrens: et congregabit quasi arenam captivitates, et ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt: ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam: tunc mutabitur spiritus, et pertransibit et cornet: hæc est fortitudo ejus Dei sui. LXX: Quia ecce ego suscitabo Chaldaeos gentem amarum et velocem, quæ ambulat super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua: terribilis et illustris est: ex semetipsa iudicium ejus erit, et assumptio ejus ex se egredietur: Et erant super pardos equi ejus, et velociores erunt lupis Arabiæ, et equalitatem equites ejus, et impetu venient 595 de longinquo: et volabant quasi aquila prompta ad comedendum, consummatio in impiis venit resistentes faciebant eorum ex adverso, et congregabit quasi arenam captivitates: et ipse in regibus deleclabitur, et tyranni ludibria ejus: et ipse in omnem munitionem illudet, et mittet aggerem, et obtinebit eam: tunc mutabit spiritum et pertransiet, et propitiabitur: hæc est fortitudo Dei mei.* Quod vobis dixeram: Aspicite in gentibus, et videte, et miramini, et obstupescite: quia opus fiet in diebus vestris, quod nemo credit cum narrabitur, hoc est quod sequens sermo describit: *Ecce ego suscitabo Nabuchodonosor, et Chaldaeos, gentem pugnacissimam et velocem, cuius roboris et ad bellandum audacia, omnes pene Græci, qui barbaras historias conscripserunt, testes sunt. Hæc non est contenta finibus suis, sed huic illucque discurrens super terræ latitudinem pervagatur. Et hoc est opus ejus, non ut terram vomere exerceret, sed ut raptio vivat et gladio, et ut possideat urbes non suas: antequam manum inferat, antequam prorumpat ad bellum, terrorem portat in vultu. Quod autem ait: *Ex semetipsa iudicium et onus ejus egredietur, pro quo interpretatus est Symmachus: ipsa sibi iudicabit, et decreta suo egredietur, vel ita intelligendum est, de sua gente constituet principes, et potestas ejus, et gladius aliarum gentium satellites non habebit, vel certe quomodo fecit, fiet ei, et sic vastabitur, ut ipsa vas-**

(b) Pro vocibus ἀνοήτους reperi, quas et nostri post Victorium preferunt mss., retinuit Martian. uno verbo habetur.

tavit. Equi quoque et equites, qui de longe venient, tam pernicies ad persequendum et cuncta populanda erunt, ut pardos superent, et lupos vesperinos. Siquidem lupi saviorese esse dicuntur nocte vicina, et tota die fame ad rabiem concitati. Volabunt ergo equites non ad pugnandum, quia nullus resistet: sed ad discurrendum ut aquila, cui in (a) volatilibus omnia subjacent, festinus ad devorandum. Et quomodo ad flatum venti urentis virentia cuncta arescunt, ita ad aspectum eorum omnia vastabuntur, tantisque erit numerus captivorum et praeda, ut per βεραβόλην, etiam arcae possit æuari. Ipse quoque, id est, Nabuchodonosor, in universo orbe regnabit, et ante currum suum triumphans de regibus, eos habebit irrisui, et inter delicias computabit: **596** tanteque potentie et superbie erit, ut naturam superare contendant, et urbes munissimas robore sui exercitus capere. Veniet enim Tyrum, et iacto in mari aggere, peninsulam faciet de insula, et introitum inter fluctus maris in urbem terra præbebit. Quam ob adventum et super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam, id est, munitionem, sive Tyrum; quod quidem in Ezechiele perspicue demonstratur, ubi dicitur: Nabuchodonosor, rex Babylonis, subjugavit exercitum suum opere magno adversum Tyrum. Omne caput calcem, et omnis humerus depilatus, et merces non data est ei, et exercitus ejus contra Tyrum, et operi in quo servavit adversum eam (Ezech. xxx. 19). Cum autem comportaverit aggerem, et nihil viribus ejus obvium fuerit, tunc mutabitur spiritus ejus in superbiam: et Deum esse se credens, imaginem auream statuet in Babylone, quam universas gentes adorare compellet. Quod cum fecerit, transibit in bestie figuram, et postea corruet: pro quo Aquila et Symmachus transtulerunt ζαι κρημυσαλην, id est, et detinetur: hanc habente Scriptura sancta consuetudinem, ut vasam (בסן), id est, delinquet, ponat pro eo quod est, desinet esse quod fuerat. Tale quid et nos habemus in lingua nostræ idiomaticæ, dicientes: Vapulavit exercitus, pro eo quod est, interfecit et cæsus est. Et, peccavit vinea et ager, pro eo quod est, virentia et fruges non habere proventum. Quod autem in fine capituli dicitur: Hæc est fortitudo ejus Dei sui, ερωκωκωκω: est legendum, ut sit sensus: Hæc est fortitudo ejus, quam dedit ei Bel deus suus. Ad cuius cultum omnes nationes etiam per Scripturam et comminationem mortis severissimo imperio compellebat. Hæc juxta Hebraicum: nunc veniamus ad LXX, ut, propositis singulis sententiis, interpretationem allegoricam coaptemus. Ecce ego suscitabo Chaldaeos gentem amaram et velocem, quæ ambulat super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua. Comminatur Deus adversum contemtores et calumniantes providentiam suam, suscitaturum se Chaldaeos, qui interpretatur quasi demonia, vel angulos pessimos significans, qui ministrant **597** furori ejus et iræ, et tribulationis quam inferit in peccatores: vel animas hominum pessimum, per quas [al. quos] merentes cruciatur. Hi autem Chaldaei, gens amara est et velox, non parvens et cito explens quod (b) sibi fuerit imperatum. Et ambulat super latitudinem terræ. Lata enim et spatiosa via est quæ ducit ad mortem (Matth. vii. 13): per quam ambulabat et ille dives in Evangelio, qui fulgebat in purpura (Luc. xvi), et ille de quibus dicitur: Qui dormiunt super lectos eburneos, et delicias affluunt in stratis suis. Qui comedunt vitulos de armentis lactentes, et bibunt defæcatum vinum, et primis unguuntur unguentis (Amos. vi. 4): qui quia in lata ambulat via, latitudinem terræ appetunt, quæ Chaldaeorum vestigiis præniter. Noluerunt enim ambulare per arctam et angustam viam, quæ ducit ad vitam, et per quam ambulabat Paulus glorificatus [al. glorians] Deum in tribulatione et angustia (I Cor. vi. 12). Ambulavit autem Chaldaei super latitudinem terræ, ut possideant tabernacula non sua. Omnis enim rationalis anima licet per vitium et culpam suam hospitium facta sit Chaldaeorum, tamen per naturam tabernaculum Dei est. Et quantum in Evangelio pessimus demon loquitur: Vadam in domum meam unde exivi (Matth. xii. 44), non est ei credendum; siquidem nulla rationalis creatura ad hoc facta est, ut habitaculum demonis esset. Sequitur: Terribilis et illustris est: ex ipso iudicium ejus erit, et assumptio (c) ejus ab eo egredietur. Terribilis est Chaldaeus propter multa varique supplicia quæ inferit in contemtores; illustris, quia assumpti sibi divinitatis gloriam. Et per oracula sua et falsa responsa, et curationes morborum, quos ipse immiserat, apud imperitos et contemtores Dei videtur illustris. Erat enim contemptoris iudicium atque supplicium ex eo, hoc est, ex semetipso, sive ex Chaldaeo. Ipsi enim secundum apostolum tradentur ad poenam, ut discant non blasphemare (I Tim. i.): a quo qui egerit penitentiam, et ad Deum conversus fuerit, egredietur, cum prius manibus illius teneretur, et esset Chaldaei assumptio. Si quando viderimus multo aliquem tempore servisse diabolo, et postea ad **598** Deum esse conversum, dicamus de eo: El assumptio ejus egressa est ab eo. Quicumque enim egerit penitentiam, et dereliquerit demones, quibus quasi equi prius ad sedendum tergum præbebant, et velocitate pardorum et luporum vespere equites suos abjecerint et eliserint, et vacuo levique dorso ad eum portandum venerint, qui super pullum asinae mansuetus et pauper ascendit (Joan. xii), hi quasi de longe properantes, et non contenti cursu et impetu assumant volatum, et venient quasi aquila, ut sermonis Dei vescantur carnibus, et famem tanti temporis saturent. In eo enim quod dicitur, ζαι ξεππάζονται οι ηπαιει αρωο, (d) et LXX transtulerunt: Et equibuntur equites ejus,

(a) Male penes Martian. volatibus.

(b) Regim. ms., quod cito fuerat.

(c) Idem, assumptio ejus egressa est ab eo.

(d) Pro verbis, et LXX transtulerunt, Regimæ ms. et Victorious hanc interpretationem ipsi Hieronymo tributentes, præferunt, nosque transtulimus.

juxta sensum quem supra posuimus, interpretatus est Symmachus, effundentur equites ejus, id est, corruent et allidentur in terram. Lupi autem Arabia, id est vesperi et Occidentis hi recte vocantur, quibus conversatio pessima occubuit, et ante in caligine constituit, toto gradu vesperam derelinquant, quam cum reliquerint, et volaverint prompti, ut comedant carnes verbi Dei, tunc consummatio veniet in impios, id est, in Chaldaeos, qui resistebant vultibus penitentium ne reverterentur ad Dominum suum. Quomobrem consummatio in impios veniet, resistentes vultibus eorum ex adverso. Cum autem illi fuerint consummati, et de manibus eorum erepta captivitas, tunc sermo divinus congregabit quasi arenam Chaldaicæ captivitates, et delebitur in regibus, et tyranni ludicra ejus erunt, videns potentissimum quondam diabolum, et regna ejus (quæ Salvatori quoque ostendens, ait (Matth. iv. 9): Hæc omnia dabo tibi, si procidens adoraveris me) ejus adventu esse destructa; deliciae enim prudentia sunt, et voluptas sapientia, cum stultitia destruit, et tyrannorum quondam potentia supersta atque dejecta, vertitur in derisum. Neque enim solus draco formatus est ut jusi haberetur a Domino, qui est principium plasmationis ejus, factus angelis (a) ludicrum. Neque illum solum dabit Deum, quasi passerem parvulo; sed **599** si quis etiam alius crudelis, et mentis tyrannice fuerit, tradetur sermoni Dei in derisum. Et ipse ait, in omnem munitionem illudet. Quæ autem est alia munio, nisi illa de qua loquitur Apostolus: Arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, cogitationes destruuntia, et omnem altitudinem elevantes se adversus scientiam Dei (II Cor. x. 4, 5). Si quæ igitur fuerint, vel in sermonibus, qui promittunt altitudinem et magnitudinem se habere contrariam veritati, munitiones, vel in omni gloria atque divitiis et fortitudine, quæ laudatur in saeculo, omnia destruentur, et sermo Dei universæ munitioni illudet. Et mittet aggerem, et obinebit eam per aggerem, et terrena quæ profert, arguens eam fragilitatis in his quibus sibi videbatur prius aliquid habere fortitudinis. Cum autem hoc fuerit expletum, tunc spiritus convertertet, et nequaquam puniet ut ante punierat, sed pertransiens peccatores rogabit pro eis, et reconciliabit eos pristino Domino: in quibus omnibus ostenditur fortitudo, quæ [al. qui] tanta perfecerit, Dei nostri. Cernitis quam confragos loca sint, et adversa historiae veritati. Et quomodo ea quæ secundum litteram super Chaldaeis interpretati sumus, nunc juxta tropologiam videantur sonare clementiam et libertatem eorum qui de Chaldaeorum manibus evaserint. Historia stricta est, et evagandi non habet facultatem. Tropologia libera, et his tantum legibus circumscripta, ut pieta-

(a) Legit Victor., factus est angelis ludibrium, in quam rem laudat locum Jobi xi, secundum LXX, τούτ' εστιν ἀρχή πλάσματος κυρίου πεποιμένος ἐγχα-

tem sequatur intelligentiæ, sermonisque contextum nec in rebus multum inter se contrariis violenta sit copulandis.

(Vers. 12.) Numquid non tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus? et non morietur? Domine, in iudicium [al. iudicio] posuisti eum: et plasmavit me ut arguam in disciplina ejus. Symmachus manifestus: Nonne tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus, ut non moreremur? Domine, ad iudicandum posuisti eum, fortem ad corripiendum constituisti illum. Ad prophætæ querimoniam dicens: Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? respondebat Deus, dicens: Aspicio in gentibus et videte: et post præfationem intulerat: **600** Ecce ego suscitabo Chaldaeos gentem amaram et velocem. Omnicque descriptione completa, vel de Nabuchodonosor, vel de diabolo in fine memorat: Tunc mutabitur spiritus, et pertransibit, et corruet, hæc est fortitudo ejus Dei sui. Quod propheta audiens et intelligens, idcirco Nabuchodonosor contra Judam, sive diabolum contra credentes accipere potestatem, ut corripiat eos, et post correptionem ipse quoque puniatur in fine, respondit Domino: Ergone tu es, Domine Deus meus, sancte meus (hæc autem loquitur blandientis et penitentis affectu), qui a principio nos creasti? cujus misericordia hucusque subsistimus? Non enim solebant tantum posse adversarios nostros nec noceram Nabuchodonosor, vel diabolum mundi huius, et cunctarum accepisse gentium potestatem. Quantum igitur ad vires ejus, nullus nostrum ei potest resistere. Quantum autem ad misericordiam tuam, tuum est omne quod vivimus, quod non ab eo interfecti sumus, et ad mortis opera perducti. Tu enim, Domine, ad iudicandum posuisti eum, ut ipse sit inimicus et ultor, et ut per illum corripias quicumque peccaverit tibi. Sed quia semel Chaldaeos super demonibus interpretati sumus, et Nabuchodonosor super rege eorum diabolo, debemus descriptionem diaboli et potentiam ejus breviter perstringere, ut juste propheta dicat: Domine in iudicium posuisti eum, et fortem ut corripere fundasti eum. Suscitavit adversum incredulos et contemtores natio demonum, amara ad puniendum, et ubique præsens. Ambulat quocumque ubicumque terrarum est latitudo, ut possideat homines, in quibus Christus habitare deberat. Horribilis atque terribilis est, et difficile ab aliquo superari potest, nec ante frangitur, nisi cum magnitudine peccatorum et iniquitatis suæ pondere prægravata ad consumptionem venerit. Equi ejus et equites in similitudinem pardorum et luporum semper sanguinem sicient, et desiderabunt prædæ, simulabunt absentiam, et dum non sperantur, cito de longe venient. Volabunt

(a) ταις ἀρωο: ὁπὸ τῶν ἀγγέλων. Mox parvulo ex Regimæ ms. pro quo erat parvulum, resitutum.

reptilibus : 605 et in hac similitudinem piscibus quoque et arboribus, et bestiis universis propriis in custodiam angelos assignatos.

(Vers. 15 seqq.) Totum in hamo sublevavit, traxit illud in sagena sua, et congregavit in rete suam: super hoc letabitur et exultabit. Propterea immolabitur sagena: sua, et sacrificabit reti suo, quia in ipsis incrassata est pars ejus, et cibus ejus electus: propter hoc ergo expandit sagenam suam, et semper interficere gentes non cessat [Vulg. parcat]. LXX: Consummationem in hamo sublevavit, et attraxit eum in reti suo, et congregavit eum in sagenis suis: propter hoc letabitur et gaudebit: propterea immolabit [Al. immolavit] sagena: sua, et incendet reti suo, quia in ipsis incrassavit partem suam, et escæ ejus electæ: propterea expandit rete suam, et semper interficere gentes non cessat. Quia supra pisces nominaverat, dicens: Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile, quod significantius dicitur in Hebræo REMES (רִמָּסִי), id est, καλοπτερον, omne videlicet quod moveri potest, idcirco πεταγοῦν piscium servat in caeteris, ut quomodo piscator mittit hamum, et rete et sagenam, ut quod hamus non potuit rete comprehendat, quod evaserit rete sagenis latioribus circumdetur: ita et rex Babylonius cuncta vastaverit, et universum hominum genus suam prœdam fecerit (Dan. iii). Porro quod ait: Letabitur atque gaudebit, et immolabitur sagena sua, et sacrificabit reti suo, idolum significat quod fecit in campo Dura [Al. Duram] et simulacrum Belis, cui quasi grandi sagena immolavit pinguisimas victimas, lotas quas vicerat nationes ad cultum ejus cogens. In ipsis quippe, 606 hoc est, in idolis suis incrassatum esse se credens, et suam partem, id est, omnes se habere divitias, quasi grandes pisces etiam principes quoque atque reges suo subjugavit imperio, quas escas electas vocat. Et quia semel piscatioe opulentissima saturatus est, et sagenam suam, id est, suum replevit exercitum, propterea gentes interficere, id est, semper pugnare, et jugulare non cessat. Porro secundum Septuaginta, impius diabolus (qui opprimit justum, et habet homines quasi pisces maris, et vastat cuncta quasi reptilia non habentia duces) misit hamum suum contrarium ei hamo, a quo per apostolum Petrum primus captus est piscis, in cujus ore inventus est stater (Math. xvii). Et adhæsit hamo ejus Adam, et attraxit eum foras de paradiso rete suo: et cooperuit illum sagenis suis, variis et multiplicibus dolis atque fallaciis. Idcirco letabitur, et decipulas suas plus arbitratur esse quam præcepit Dominus. Et immolabit non hamo (qui perversus sermo intelligitur, et adhuc in principio constitutus), sed reti suo, quia pinguisimas in ipso hostias comprehendit. Et: Per unam hominem peccatores constituti sunt plurimi (Rom. v, 19), et in Adam omnes mortui sumus

A (1 Cor. xv), et universi deinceps sancti cum illo pariter de paradiso ejectioni. Unde et cibi ejus electi sunt: ut, secundum Psalmistam: Quærat a Deo escam sibi (Psal. ciii, 24), propheta subvertere volens et apostolos. Et quia primum decepti hominem, quotidie universum humanum genus interficere non cessat. Potest autem et de hereticorum accipi perversa multipliceque 607 doctrina, quod et ipsi hamo suo, et rete suo, et sagenis suis plurimos pisces capiunt, et multa reptilia comprehendant, et idcirco letentur, et sermonem suum quo decipere et persuadere poterunt, quasi Deum adorent, et illum colant, illum expoliant: ipsi omni arte deserviant, per quem sciant a se tantas victimas interfectas, et tantos potentium (a) atque sanctorum esse deceptos, quos pinguem partem et electas escas Scriptura nunc nominat. Propterea in similitudinem bestiarum, qua gustatum semel sanguinem semper sitiunt, expandunt rete suum, et hoc omne eorum studium est, ut non paucos, sicut in principio, sed plures interficiant. Non ambigit de interfectione multarum gentium, qui tantam hæreson et perversarum doctrinarum multitudinem diaboli videt hamo, rete, sagonisque comprehensam: et tamen capturæ eorum finis interitus est.

(Cap. II. — Vers. 1.) Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem, et contemplanor ut videam quid dicatur mihi et quid respondeam ad argumentum me. LXX: Super custodiam meam stabo, et ascendam super petram, et contemplanor ut videam quid loquatur in [Al. ad] me, et quid respondeam ad corptionem meam. Symmachus manifestus (b) est persecutus: Quasi custos super speculam stabo, et stabo velut inclusus, et contemplanor ut videam quid dicatur mihi, et quid respondeam, et contradicam adversum argumentum me. Pro munitione et petra, in cujus locum Symmachus interpretatur est conclusum, in Hebræo ponitur MASUR (מַסוּרָה), quod Theodotus gyrum, Aquila et quinta editio (c) circinum translulerunt. Primæ causationi responderat Dominus: Aspice in gentibus, et videte, et admiramini, et obstupescite. At quam propheta vastat superioris dicti agens penitentiam, temperaverat quidem questionem, dicens: Domine Deus meus, sancte meus, et non moriemur (Supra 1, 12). Sed nihilominus cum veneratione et laudibus Dei ipsum fuerat seculariter: Mundi sunt oculi tui ut non videris malum, et respicere ad iniquitatem nescis (Ibid., 13). Quare non respicias super iniqua agentes, et tacet, devorante impio justiore me? Et quæ esset justus devoratio, 608 exsecutus in partibus est: ut flerent homines quasi pisces maris, et quasi reptilia. Et quod hamo, et sagena, et rete suo omnes ad interitum traherentur, et non esset finis interfectionis eorum. Itaque quia propheta est, et propterea querit, et dubitare se

(a) Regim. ms. ut currat, qua proprie Aquilæ et Symmacho tribuitur interpretatio, θεμος κρετη. (b) Hunc locum depravatum invenies in antiquis editionibus, tam in ordine Græcorum verborum, quam in lectione contextus Hebraici. Conferat qui

dicet. ut quod illi responderetur, respondeatur omnibus: Stabo, inquit, in specula mea, id est, in prophetiæ meæ sublimitate, et video post captivitatem populi, et eversionem civilitatis et templi, et deinceps quod sequatur. Vel certe ita: Custodiam omni diligentia cor meum, et stabo super Christum petram. Et hoc gyro et circino quasi muro sepiar, ne ad me leo rugiens possit irrumpere, et video quid mihi post secundam questionem respondeat Deus: et postquam mihi responderit, et me corripuerit male fuisse conquestum, quid ego quoque ei debeam respondere. Eleganter autem et miro sensu humanam describit impatientiam, quam in disceptionibus semper habere consuevimus: ut antequam nobis ex adverso aliquis respondeat, et sciamus in quo nos arguerit, ad respondendum paremur. Ex quo ostenditur responditionem non rationis esse, sed contentionis. Si enim esset ratio, responso debeat expectari, et sic videre utrum respondere deberet, an consentire rationabili responsioni. Sed et hoc notandum ex eo quod dixerat, Ut videam quid loquatur in me, prophetiam Visionem et eloquium Dei non extrinsecus ad prophetas fieri, sed intrinsecus et interiori homini respondere. Unde et Zacharias: Et angelus, inquit, qui loquebatur in me (Zach. 1, 9). Et in Psalmis: Audiam quid loquatur in me Dominus (Psal. LXXXIV, 9).

(a) Regim. ms. ut currat, qua proprie Aquilæ et Symmacho tribuitur interpretatio, θεμος κρετη. (b) Hunc locum depravatum invenies in antiquis editionibus, tam in ordine Græcorum verborum, quam in lectione contextus Hebraici. Conferat qui

A virum in Isaiâ fit, dicens: Adhuc loquente te, dicam, ecce aisum (Isai, lxx, 24). nunc quoque propheta respondit Dominus, et præcepit ut scribat visionem, et digerat [Al. dirigat] eam super tabulas, id est, manifestus scribat. Tabulas autem puto illas, de quibus et apostolus loquitur ad Corinthios: Epistola nostra eos estis, scripta in cordibus nostris: quæ cognoscitur et legitur ab omnibus hominibus: manifestati, quoniam estis epistola Christi, ministrata [Al. manifestata] a nobis, et scripta non atramento, sed spiritu Dei viventis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus (I Cor. iii, 23). Sed et Salomon tale quid significat in Proverbis dicens: Describere eam super latitudinem cordis tui (Prov. iii, 3). Scribere autem jubetur planius, ut possit lector currere, et nullo impedimento velocitatis ejus, et legendi cupido teneatur. Et hoc præcipit, quia adhuc visio procul est, et in tempore constituto. Et cum finis rerum advenit, tunc etiam ille venit, et probabitur prophetia vera opere completa. Quod si forte pro cupiditate tua, o lector, et vivende visionis ardore, paululum tibi visum fuerit moram facere quod promissum est, noli desperare venturum: sed expecta patienter: me enim habes, qui tibi polliceor et dico: Veniens, veniet, et non tardabit. Si qui autem incredulus est hujus sponisionis meæ, 610 et me dicente, veniens veniet, et non tradabit, cooperit ambigere, et in se tacitus fluctuare, putans non esse venturum quod moratur ad tempus: hic meæ animæ displicebit, juxta illud: Neomenias et sabbata vestra odit anima mea (Isai. i, 15). Quod autem animam suam Deus dixit, pro mente et cogitatione deheamus accipere, ut sit intellectus: meo sensui displicebit. Sicut autem displicebit ille qui, me promittente, dubitaverit venturum esse quod spondeo: ita justus qui crediderit promissioni meæ, vivet in fide sua. Iiis quasi lineis capituli hujus pictura descripta est. Quod autem dicit, hujusemodi est, ita dumtaxat ut et translationem Septuaginta miscemus. Scribe in corde tuo, et quasi parvuli qui prima elementa accipiunt litterarum, curvos apices et tremulent manum in buxo erudiunt, et ad recte scribendum meditatione consueverunt: ita tu quoque qui ex persona ambigenti locutus es populi, in tabulis cordis tui et in buxo pectoris scribe quod dico. Visio enim est que promittitur jubeturque describi, et scribi manifestus, ut nullo inolveretur nubilo, et nullis ænigmatum obscuraretur ambagibus: manifesta spes manifestam habeat sponisionem. Hoc autem, o propheta, præcipio, non quod tu nescias (non enim esses propheta, si ignorares), sed ut quod tu manifestus scripseris, lector absque impedimento et difficultate possit legere atque percurrere: quod Septuaginta translulerunt: θεμος κρετης ο̄ δεναγενωσκαου, id est, ut persequatur qui legit; juxta illum sensum,

qui ad Timotheum scribitur: *Persequere justitiam, et pietatem et fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem* (1 Tim. vi, 11). Et ad Romanos: *Hospitalitatem sectantur* (Rom. xii, 13). Et ad Corinthios: *Persequimini charitatem* (1 Cor. xiv, 1). Ipsa autem visio de qua tibi dixi: scribe visionem, et manifesta in buxo, ut possit persequi qui legit, adhuc in tempore constituto est, de quo Salvator ait: *Tempore acceptabili* [Al. *accepto*] *exaudivi te, et in die salutis auxilium sum tibi* [Isai. xlix, 8]. Et oriatur in consummatione mundi, et in extrema diei hora, de qua loquitur et Joannes: *Filioli, nunc hora novissima est* (1 Joan. ii, 18). Et non frustra veniet; salvabit enim multos, et cum reliquis Israelitici populi **611** multitudinem gentium congregabit. Quod si paululum se subtraxerit, et volis tuis, lector, qui legere juberis in buxo, et in tabulis, quas propheta descripsit, venire tardius visio coperit, expecta eam: quia veniens veniet, et non tardabit. Si autem dubitaveris fides tua, et putaveris non venire quod sperabis, habebis pro grandi pena quod mee animae displicebis. Justus autem qui credit verbis meis, et de his non ambigit quae polliceor, habebit premium (a) vitam sempiternam. Nec statim debes arguere vel in te rejiciendo, vel in illo vivificando quod apud me acceptio personarum sit, quia ipse vivificationis suae causa est, qui ex fide sua vivit: sicut tu ex eo quod te subtraxisti, et credere noluisti, displicuisti animae meae. Manifeste autem in his de adventu Christi propheta est. Unde et proposita quaestio solvitur, quod donec ille veniat, iniquitas dominetur in mundo, et judicium non perveniat ad finem: et verus Nabuchodonosor capiat rete suo et sagena homines quasi pisceulos, et rationale [Al. rationale] animal quasi reptile, non habens principem. Porro quod pro visione interpretati sumus, quia adhuc visus procul: et si moram fecerit, exspecta illum, id est, visum: non puet aliquis errore deceptus pro visione quae est generis femini, visum possuisse, qui est generis masculini, et minus usitatum est in Latino, Siquidem HAZON (חזן), quod Aquila interpretatur *ὄραματις* apud Hebræos genere masculino visus dicitur, et usque ad finem sub eodem genere visionis, id est, visus, masculina declinatio conservatur. Septuaginta autem dicentes: *scribe visionem: et postea, si defecerit, sustine eum: quia veniens veniet, et non tardabit: si subtraxerit se, non placebit animæ meæ in eo*, primum interpretati sunt visionem genere feminino, quae apud Hebræos, ut diximus, masculini est. Deinde secundum Hebraicum genus, ubi declinat ut masculina, sustine eum, et non placebit animæ meæ in eo, ipsi quoque masculino genere declina-

(a) In Roginae mss., premium nomine vitam sempiternam. Nec statim debes arguere vel in te rejiciendo, vel in illo, etc.
 (b) Hieronymus, inquit Victorinus, tam hic, quam Galat. iii, testatur LXX scripsisse: *Justus autem ex fide mea vivet*. Quam lectionem antiquissimus Valicenus codex reliquit: habent enim *ὁ θεὸς ἔλεος μου ἕνεκα*; ex quo apparet Rom. i ita

runt. Cum utique **612** deuberint iuxta id quod primum interpretati sunt visionem, etiam in reliquis femininum genus ponere visionis, ut dicerent *exspecta eam: quia veniens veniet: quod si se subtraxerit, non placebit animæ meæ in ea, id est, in visione*. Hoc propterea, ne quod sciebamus, videremur tacere. Ceterum non ignoro secundum interpretationem eorum posse et ita accipi: Scribe visionem in qua Christus repromittitur, et prophetia tua vel in buxo, vel in tabulis, vel, ut Symmachus transtulit, *paginis*, hunc tibi sermone, quod tempore constituto, et in consummatione mundi veniat Filius meus, qui salvet oves perditas domus Israel, et alias quoque oves antiquis ovibus copulet, et unam efficiens gregem jungat duas virgas, quas Ezechiel, id est, *virtus Dei*, sociatas et sibi invicem coherentes tenet in prophetali manu [Esai. vii]. Quod si paululum, o propheta, vel tu, popule (ex cuius persona dubitare visus est et propheta meus), se subtraxerit Christus, et visus fuerit retardare, exspecta illum, veniens enim veniet, et non tardabit, et cetera quae jam supra exposuimus. Porro quod Apostolus LXX magis testimonio abusus est, ad Romanos scribens: *(b) Justus autem ex fide mea vivet* (Rom. i, 17), et non eo quod habetur in Hebraico, causa perspicua est. Scribatur enim Romanis, qui Scripturas Hebraicas nesciebant: nec erat ei cura de verbis, cum sensus esset in tuto, et damnus ex eo presens disputatio non haberet. Alioquin ubique quoque diversus est sensus, et aliter scriptum est in Hebraico, aliter in LXX, nota eum uti his testimoniis quae a Gamalielte doctore legis didicerat. (Vers. 5 seqq.) *Et quomodo vinum potantem decipit, sic erit vir superbus, et non decorabitur, qui dilatavit quasi infernum animam suam, et ipse quasi mors, et non adimplet. Et (c) congregabit ad se omnes gentes, et coarcevat ad se omnes populos. Numquid non omnes isti super eum parabolam sument, et loqueliam ænigmatum ejus, et dicitur: Væ ei qui multiplicat non sua: usquequo aggravat contra se densum lutum? numquid non **613** repente insurgunt qui mordeant te? numquid non **614** congregabit ad se omnes gentes, et coarcevat ad se omnes populos: nonne universa haec adversum eum parabolam sument, et propositionem ad narrationem ejus, et dicent: Væ qui multiplicat sibi quae non sunt sua: usquequo aggravat torquem suam graviter,*

quoque legendum esse. Hebræorum autem x scribitur: *Justus autem meus ex fide vivet*, veluti vox *μοῦ* ex sequentibus pendoat, sicut pendet Num. xxv: *ἐν τῷ ἔργῳ ἠὸς σου τὸν ἔργον*. Similitudo *ἦν* et *ἦν* in voce ἔργον diversificationem induxit.
 (c) Ad Hebraicum et Vulgatum editionem Victorinus rescribit, *Congregavit, et coarcevat*.

quae subito insurgunt mordentes eum, et vigilabant insidiatores tui, et eris in rapinam illis? Quia tu exspoliasti gentes multas, exspoliabunt te omnes reliqui populi propter sanguinem hominum et impietas terræ, et civitatis, et omnium habitatorum ejus. Cum hæc de Christi adventu sint repromissa, sive, ut quibusdam placet, de visionis fine, et de completionem auxilii Dei: quod qui crediderit esse venturum, vivet ex fide sua: qui vero incredulus fuerit, Domini animae displicebit: Nabuchodonosor rex Babylonius decipietur superbia sua. Et quomodo vinum contra potentem facit, et postquam surrexerit, neque pes, neque mens suum officium tenent; omnisque lætitia, ut mentis exhilaratio vertitur in ruinam: sic vir superbus non decorabitur, nec voluntatem suam (a) perducet ad finem, et juxta Symmachum *ὅς ἐσπορίσει*, hoc est, in rerum omnium eripenturia. Qui, quasi mors et infernus, non salutarum occisus: et omnes gentes cunctosque populos suo imperio subjugans, finem avaritiæ non putavit. Nonne cum inebriatus fuerit poculo Domini, et meraco calice consopitus, omnes super eum per comparisonem loquentur, *πρόδημα*? Væ ei qui totum orbem vastans, non saturatur rapinis, nec desinit exspoliare jam nudos, et ad hoc tantum sævit, ut (b) devoret, et iniquitatis et prædæ onere quasi gravissima torque se deprimat. Simulque considera quam eleganter multiplicatas divitias densum appellaverit lutum. Numquid **614** non repente insurgent Medi atque Perse, qui Babyloniorum imperium destruentes, mordeant eum primum, et postea lacerent; sicutque eis Nabuchodonosor in rapinam, et vastator totius orbis exspoliatur a reliquis populis, qui manum et crudelitatem illius evadere poterunt? Hoc autem ei fiet propter sanguinem hominis, id est, Judæ, et iniquitatem terræ, videlicet Israel, et civitatis, haud dubium quin Jerusalem et omnium habitantium in ea generaliter populum significans. Dissectum autem et Septuaginta. Omnia quæ de Babylone et Nabuchodonosor diximus, referri possunt ad mundum istum, et ad diabolum, qui vere arrogans et superbus, et aliquid esse se credens, nihil perducit [Al. perducit] ad finem. Siquidem conatus ejus et omnis labor habebit interitum: qui in similitudinem inferni, et mortis, non saturatur occisis, et omnium gentium deceptionem letatur, et ad se populos congregat. Qui cum eum viderint missum in Abyssum, et tartaro traditum, ea quæ in prophetis parabolo, et *ἀντιμαρτύριος*; legerant, videntes esse completa, et interpretantes super eo, consona voce memorabant: Væ diabolo, qui multiplicavit sibi non sua. Væ pernici, quae congregavit

(a) Reginae mss., voluntatem suam nihil perducet ad finem, et juxta Symmachum, *ὅς ἐσπορίσει*, quod præδότης placet.
 (b) Idem Regim. mss., *sevit et defurit, ut iniquitatis et prædærum, et c.*
 (c) Rursus Reginae mss. cum particulam non habet. Mox ad ejus idem junctis septem Florentiae, unoque Brixia penes Victor. mss., tradetur reposuimus

quae non peperit. *Usquequo?* vel increpantium est vox ista, vel iudicii diem demonstrantium. Et aggravans torque suam infinito pondere. Et pulchre, quia arrogans et superbus est (superbia autem proprie in extensione colli et cervicis erectione monstratur) torques gravissima sit, ut curvet quod fuerat erectum. Et istud eveniet quia subito insurgunt qui mordeant eum, vel angeli, (c) cum quibus diabolus tradetur in poenam, vel qui ab eo tenti fuerant, agentes postea penitentiam; et ad Christi vexilla conversi, mordebant eum, iuxta illud quod alibi dicitur: *Viri pacifici tui posuerunt insidias tibi* [Jerem. xxvii]. Denique sequitur: *Et vigilabant insidiatores tui*, id est, quos ante consopieras, quos inebriaveras, illorum insidiis subfacebis, vastantium regnum tuum, et eos qui captivi fuerunt in Christi turmas redigentium. Tu enim deprædatus es gentes multas, et Judaicum populum **615** ornatum et vestibus, quas ei dederam, spoliasti: ideoque omnes reliqui populi, qui tuo imperio non subjeccerint [Al. subjecerunt] cervicem, spoliabunt te, et nudum facient. Quin et tu interfecisti gentes plurimas, et fudisti sanguinem carum. Sed et terra impietas, id est, Judaica, et civitatis Jerusalem, et omnium habitantium ejus (qui dixerunt adversum Creatorem suum: *Crucifige, crucifige eum: sanguis ejus super nos et super filios nostros* [Joan. xix, 7]), reveretur in caput tuum, et exspoliatio tuae causæ erit. Postea autem hoc ipsum et de Antichristo interpretari, qui in tantum erit arrogans et superbus, et in templo Dei sessurus sit, faciens se Deum. Et, quasi infernus et mors, tantos interfecit, et ad se congregavit, ut, si fieri possit, decipiat etiam electos Dei (Marc. xiii). Congregavit quoque ad se omnes (d) gentes, et universos populos in suum ducet errorem. Qui cum postea interfectum illum spiritu oris Christi viderint, intelligere vera esse quæ de eo ante prædicta sunt, et dicent omnia quæ sequuntur, eadem intelligentia, quæ exposuimus super diabolum. Quod autem dicit, exspoliabunt te omnes reliqui populi propter sanguinem hominum, et impietatem terra, et civitatis, et omnium habitantium in ea, reliquos populos sanctos intelligamus, qui Antichristo non servierunt, a quibus expoliabitur impius propter impietatem quam exercuit in universam terram, et vastationem civitatis Ecclesiae, et persecutionem omnium, qui habitaverunt in ea. Tanta enim vastitas, et tanta impietas in fine rerum, Antichristo saviente, grassabitur in Ecclesiis, et multiplicata iniquitate multorum, intantum refrigeret charitas (Mat. xxiv), ut Dominus qui cordis arcana cognoscit, et quod futurum est, non ignorat, dicent: *Putas, re-*

pro traditur, quod post Victorii correctionem perperam Martian. retinuit. Liqueat sermonem esse de die iudicii, alludique illud, *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus, etc.*
 (d) Deerat *vos gentes*, quam e nostris mss. sufficimus. Unus Regim. mss., *omnes gentes, ut universum populum in suum ducat, etc.*

niens *Filius hominis inveniet fidem super terram* (*Luc.* xviii, 8) ? Possimus quoque secundum Joannem apostolum (qui scribit: *Sicut audistis quia Antichristus veniet, nunc autem Antichristi multi sunt* [1 Joan. ii, 18] : unde et cognoscimus quoniam novissima hora est) omnes hereticos, et universum dogma perversum arrogantium sibi scientiam, et simplicitatem Ecclesie contemnentium, qui nihil perducunt ad finem, sed (a) delectantur moribus plurimorum, arrogantes **616** et superbos dicere, et totam continentiam capituli super eorum intelligentiam temperare: qui vere multiplicant sibi non sua, et quasi gravissimum lutum et ponderosam torquem, qua pertrahantur ad penas, sibi (b) congregatas spoliante gentes multas, et effundunt sanguinem hominum, et impietatem exercent in Ecclesiam et in omnes habitatores ejus. Sed reliqui populi, Ecclesiastici videlicet viri, qui non fuerint eorum errore decepti, subito consurgunt, et evigilant quasi de gravi somno, et mordebunt eos, et insidiabuntur illis, et habebunt eos in predam. Quidam putant hoc quod dicitur: *Vae qui multiplicant sibi quae non sunt sua, et caetera, de divitiis posse accipi, qui possessionum terminos dilatant, et ea quae non sunt hominis, hominis arbitantes, congregant sibi, a quibus subito relinquuntur. Quod autem non sit hominis, id est, animalis rationabilis, terrena possessio, et Dominus demonstrat, dicens: Si in alieno non fuistis fideles, quod vestrum est, quis dabit vobis* (*Luc.* xvi) ? totumque capitulum super haec persona edisserunt. Sed nescio an possint questionis et solutionis prophetice ordinem servare.

(Vers. 9.) *Vae qui congregat avaritiam malam domui suae: ut sit in excelsio nidus ejus, et liberari se putat de manu mali: cogitasti confusionem domui tuae: concidisti populos multos, et peccavit anima tua. Quia lapis de pariete clamabit, et lignum quod inter juncturas aedificiorum est, respondebit.* LXX: *O qui multiplicat avaritiam malam domui suae, ut ponat in excelsio nidum suum, et eruatur de manu malorum. cogitasti confusionem domui tuae: consumpsisti populos multos: et peccavit anima tua: propter quod lapis de pariete clamabit, et scarabeus de ligno loquetur ea.* Adhuc ad ipsum sermo est, qui sibi concervet causam et divitiarum multitudinem non intelligit causam esse ruinae suae domus; simulque per metaphoram superbiae arguitur, quod ad avium similitudinem in excelsio posuerit nidum suum, et arbitratus sit eruisse de manu mali, id est, numquam venire in hostium potestatem: quod superbiae consilium et arrogans cogitatio finem habuit ignominiam. Interfecisti populos multos, et in aliis occidendis contra animam **617** tuam deservisti, et in tanta *Al.* in tan-

(a) In aliquot mss., sed delectantur morsibus plurimorum.

(b) Ms. Reg. *sibi congregant, sive spoliante gentes, etc.*

(c) Ex uno, quod sciam, Hieronymo locus iste Sallustii recensetur in Fragmentorum libro vi. Legimus vero nos e Regine mss., *inlyti praemortales* sub

tum crudelitate bacchatus es, ut, si dici potest, lapides civitatis et ligna parietum quos subvertisti, tuam ferociam clamitent. Tale quid et Dominus in Evangelio contra Phariseos objurgantes, quare non increparet pueros acclamantes sibi: *Osanna in excelsis filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis. Non legistis, inquit, quia scriptum est* (*Psal.* viii, 3): *Ex ore infantium et lactentium profecti laudem? Et si isti tacerint, lapides clamabunt* (*Matth.* xxi, 9, 10); Licet enim plerique ita intelligendum putent: si Judaei tacerint, multitudo gentium confitebitur: tamen haec est expressior et verior intelligentia: etiamsi homines tacerent [*Al.* taceant], et signorum meorum multitudinem lingua invidens non loquatur; tamen lapides ipsi, et fundamenta murorum, et parietum aedificatio meam poterunt magnitudinem pensare. Quod ut significantius fiat, ponamus litteraturae quoque secularis exempla. Crispus (*Sallustius*) loquitur in historici: «Saguntini fide atque aermunis (e) inelyti, praemortales, studio majore quam opibus, quippe apud quos [*Al.* quae] etiam tum semiruta moenia, domus intacta, parietesque templorum ambusti, manus Punicas ostentabant.» Simile quid et Tullius ad Caesarem pro Marcello: «Parietes, medius fidius! (ut mihi videtur) hujus curiae tibi gratias agere gestiant, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum et suis sedibus.» Porro quod nos interpretati sumus: *Et lignum quod inter juncturas aedificiorum est, repondebit*: pro quo Septuaginta posuerunt: *Et scarabeus de ligno loquetur ea, manifestius more suo transtulit Symmachus, xxi σκαρὰβός οὐλοδοῦν; ἕδωτος ἀποσφίγγεται ἄνῳ, id est, et junctura aedificii ligna loquetur ea.* Theodotio quoque, *xxi σκαρὰβός ἕδωτος σφίγγεται ἄνῳ*: necnon et quinta editio, *xxi σκαρὰβός ἕδωτος σφίγγεται ἄνῳ*: quae et ipse interpretaciones cum Symmachi et nostra interpretatione concordant; quod enim lingua Hebraica dicitur *cnarbus* (כנר), lignum significat, quod ad continendos parietes in medio structure ponitur; et vulgo apud Graecos appellatur *ἐκαστικός*. Hoc est ergo juxta historicum quod prophetae sermo **618** significat: lapides parietum quia de destructi sunt, et ligna eorum ambusta tuam crudelitatem sonabunt. Repari, exceptis quinque editionibus, id est, Aquilae, Symmachi, Septuaginta, Theodotio, et quinta, in duodecim prophetis et duas alias editiones, in quarum una scriptum est: *Quia lapis de* [*Al.* in] *pariete clamabit quasi vermis in ligno loquens*: et in altera: *Lapis enim de pariete vociferabitur, et* [*Al.* *σκαρὰβός*] *de ligno loquetur ea.* Sed et Aquila aliud quiddam quam nos diximus posuit, *xxi μύξα*, id est, *et massa de ligna respondebit.* Quorum interpretatio

studio majore quam, etc. Vulgati libri alii, *inelyti per mortalia studium majores*, Martian., *inelyti per mortis studium majores*, etc.

(d) In Reg. mss. hic atque infra *καλοός*, quod est, *capsula, culeus*, pro *σκαρὰβός*, id est, *vermis*, legitur.

qui sibi velit, in Septuaginta translatorum expositione dicimus, in quibus pro *αξ*, o positum est, et dirigitur sermo vel ad diabolum vel Antichristum, vel ad hereticos, qui multiplicat sibi avaritiam malam. Mala autem dicitur avaritia, ad distinctionem bonae, ut si bona avaritia doctoris Ecclesiastici, qui nunquam satiatur multitudine sectatorum, et quanto plures haberit discipulos, tanto magis ad doctrinam studium concitatur. Vae ergo ei qui multiplicat sibi avaritiam pessimam, ut congreget domui suae conventicula perversa, et ponat in alto nidum suum, et eruatur de manu malorum. Pollicentur enim et diabolus et Antichristus et heretici, eos qui suum dogma nascuntur, fore in caelestibus possessuros regna caelorum, et gehennae incendia non sensoeros. Et cum haec reprobiserint, consilium ipsorum ad perfectum venire non poterit: sed erit consilium confusionis et ignominiae domus [*Al.* domus] eorum, postquam quae fuerant repromissa, falsa ipse rerum finis ostenderit cum [*Al.* tunc] probabili confusionis esse consilium, non salutis. Iste, ut diximus, perversitalis doctor consumpsit populos multos, et quanto plures habuit in comitatu suo, tanto magis deliquit contra animam suam. Denique Ecclesiae ejus lapides, et *καλαρος*, id est, scarabeus de ligno, clamabunt contra avaritiam superbi, eo quod omnia gentes sua persuasione deceperit. Lapides, stolidia corda credentium doctrinis hereticorum possumus intelligere, et scarabeum de ligno, magistros quoque perversos, qui turpis lucri gratia **619** assumentes predicationem crucis, loquuntur ex utero. Deus enim eorum ventis est, et omnia eorum causa faciunt, qui rediguntur in sterces (quia scarabeus vel cantharus vermis est stercoreus); et ad hoc tantum assumunt crucem, ut avaritiam et superbiam magistri sui diaboli doceant ore vipereo. Si quando videris hereticorum quempiam, quasi recondita et occulta mysteria contra Ecclesiam loqui, et domum diaboli domui praefere Christi, dicito: Lapis de pariete clamet, et cantharus de ligno loquitur. Legi in eujusdam volumine, propterea cantharus super hereticis intelligi, quia dogmata habeant stercorei comparanda. Unde et Apostolus, doctrinam veteris erroris dicit se reputasse in *scyblae*, in est, in *stercore* (*Philipp.* iii). Non quod Lex vetus, ut Manichaei arbitrarentur, ad comparationem Evangelii scyblae computetur (quod impium est dicere, cum **D** unus Dei utrumque sit Testamentum), sed quod doctrinae Pharisaeorum, et precepta hominum, et Deuterios (*ὁμοειρησῶσι*) Judaeorum stercore dicantur ab Apostolo. Scio quendam de fratribus, lapidem, qui de pariete clamaverit, intellexisse Dominum Salvatorem, et scarabeum de ligno loquentem.

laronem qui Dominum blasphemaverit: quod licet pie possit intelligi: tamen quomodo cum universo prophetiae contextu possit aptari, non invenio. Sunt nonnulli qui putent cantharum de ligno loquentem, et ad Salvatoris personam referri posse, quod impium esse ex ordine ipso sermonis apparet. Cantharus enim de ligno loquetur ea, non intelligitur in bonam, sed in malam partem, id est, loquetur avaritiam pessimam multiplicantis adversus domum suam, et confusionem diaboli, et caetera quae de iniquitate ejus et scelere praecesserunt. Quod autem ait Aquila, *et massa de ligno respondebit*, Massam referimus ad illum sensum, quem Dominus posuit in Evangelio: *Caveat vobis a fermento Pharisaeorum* (*Matth.* xvi, 11). Cumque dubitarent apostoli, et quidam esset, scire non posset, Evangelista interpretatus est, dicens: *Dixerat autem eis de doctrina Pharisaeorum*. Recte igitur doctrina hereticorum de ligno loquitur: aliter enim persuadere non possunt, nisi gloriam ligni suae perversitati praefertant. Necnon et illud quod dixeramus: *Quia lapis de pariete* **620** *clamabit sicut vermis in ligno loquens* [*Al.* loquitur], vel lapis de pariete vociferabitur, et *σκαρὰβός* de ligno loquetur ea, quidam e nostris vermem in ligno loquentem illum esse alunt, qui dicit in psalmo: *Ego autem sum vermis et non homo* (*Ps.* xxi, 7); et avem vocalem ad ejusdem personam referunt, qui ait: *Factus sum quasi passer solitarius in lecto* (*Psal.* ci, 8), et caetera hujus similis.

(Vers. 12 seqq.) *Vae qui aedificat civitatem in sanguinibus, et preparat urbem in iniquitate: numquid non haec sunt a Domino exercituum? laborabant enim populi in multo igne, et gentes in vacuum, id est, deficient quia replebitur terra, ut cognoscant gloriam Domini quasi aquae operientes mare. LXX: Vae qui aedificat civitatem in sanguinibus, et preparat urbem in iniquitatibus: nonne haec sunt a Domino omnipotente? et defecerunt populi multi in igne, et gentes multae constigatae sunt: quia replebitur terra ut cognoscant gloriam Domini, quasi aquam ad operiendum maria. Nulli dubium est quin juxta litteram adhuc contra Nabuchodonosor loquatur sermo propheticus; et plangat eum quod aedificet Babylonem in sanguinibus, et plurimorum ruinis ac mortibus illius moenia construat. Qui quia hoc fecerit urbi, quam in sanguinibus construxerat, postea quae a Domino inferuntur, auscultat. Sequitur enim: *Numquid non haec a Domino sunt exercituum? id est, quae dicuntur. Laborabant populi in multo igne, et gentes in vacuum, id est, incoenae Babylone, frustra populi laborabant, et nituntur in nihilum, et deficient populi gentis Chaldaicae. Quia replebitur terra ut cognoscant gloriam Domini, id est, cum Babylon fuerit eversa, manifesta fiet omnibus potentia virtutis Dei, quasi aquae operientes mare: sic gloria Domini terra universa complebitur, sicut aquae alvum et fundum contegent maris. Haec ut diximus, juxta litteram. Ceterum perspicuum est, quod et diabolus, et Antichristus, et hereticorum perversa doctrina aedificant civitatem in sanguinibus, id est, Ecclesiam suam in eorum quos deceperunt, interituri, et preparant urbem in iniquitatibus, loquentes contra Deum iniquitatem, et ponentes in excelsio eos suum. Quod cum fecerint, manifeste ostenditur, quia ex semetipsis aedificant civitatem in sanguinibus, et pra-**